

8 Шарова Т. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів інформатики засобами творчих робіт / Т. Шарова, С. Шаров // Молодь і ринок. – 2018. – № 9. – С. 33–38.

The article considers and analyzes the features of the interpretation and translation of texts for various areas of use; the problems and distinctive features of each type of translation and interpretation activity are presented to the attention, a comparative characteristic of these methods is carried out in the context of modern conditions.

УДК 821.161.3'06-4

А. С. САДОЎСКАЯ

г. Гродна, УА “Гродзенскі дзяржаўны
універсітэт імя Янкі Купалы”

РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ КАНЦЭПТАЎ «ВАДА І ВОДНЫЯ АБ'ЕКТЫ» Ў ФРАЗЕАЛАГІЗМАХ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Артыкул прысвечаны аналізу фразеалагічных адзінак беларускай мовы, аб'яднаных наяўнасцю ў іх складзе «водных» кампанентаў. Аналізуецца ўплыў гэтых кампанентаў на ўтварэнне фразеалагічнага значэння, а таксама семантычная накіраванасць такіх адзінак. Разглядаецца ўзаемадзеянне культуры народа і мовы праз прызму фразеалагізмаў, выяўляюцца найбольш распаўсюджаныя тэндэнцыі адлюстравання культурна-нацыянальнай спецыфікі ў фразеалагічнай карціне свету беларусаў.

Намінатыўныя адзінкі мовы з'яўляюцца важным элементам і часткай культуры чалавецтва, тым універсальным сродкам, з дапамогай якога можна адлюстраваць гісторыю, традыцыі, духоўныя каштоўнасці народа. Фразеалагічны фонд любой мовы – самы выразны і паказальны элемент моўнай карціны, той згустак культурнай інфармацыі, які дазваляе сказаць вельмі многае пры значнай эканоміі моўных сродкаў і пранікнуць пры гэтым у самую глыбіню народнага духу. Менавіта фразеалагічныя адзінкі найбольш цесна звязаны з гісторыяй народа, яго культурай, з'яўляюцца паказчыкам яго ментальнасці, тым люстэркам, праз якое можна ўбачыць чалавека, зразумець яго адчуванні, уклад жыцця, мары, задумы і многае іншае. Таму імкненне вывучаць і даследаваць фразеалагізмы як моўныя адзінкі з'яўляецца важным і неабходным крокам да ўсебаковага, дакладнага і правільнага разумення адметнасці народа.

Аб'ектам нашай увагі сталі фразеалагізмы, у структуру якіх уваходзяць кампаненты, якія маюць непасрэднае дачыненне да вады і водных аб'ектаў, зафіксаваныя ў «Слоўніку фразеалагізмаў» Івана Якаўлевіча Лепешава [1, 2]. Безумоўна, асноўным прадстаўніком водных аб'ектаў з'яўляецца найперш слова *вада*. І гэта невыпадкова. Вада – гэта першакрыніца ўсяго, аснова жыцця на зямлі. Разам з такімі стыхіямі, як зямля, паветра, агонь яна адносіцца да такіх субстанцый, якія існавалі заўсёды. З даўніх часоў вада шанавалася людзьмі, таму ёй прыпісваліся шматлікія магічныя якасці. Яна магла быць жывой і мёртвай, ёй можна было вылечыць чалавека. Вада асвятчалася ў храмах і затым выкарыстоўвалася ў розных мэтах. Праўда, з вадой людзі звязвалі і шматлікія праявы небяспекі, пагрозы, няшчасцяў. Вада адыгрывала вялікую ролю ва ўзнікненні і падтрымцы жыцця на Зямлі, у хімічнай будове арганізмаў, у фарміраванні прыродных і кліматычных працэсаў, яна з'яўляецца самым важным рэчывам для ўсіх жывых істот. Таму невыпадкова гэтыя якасці вады шырока адлюстраваны і ў фразеалогіі.

Увайшоўшы ў склад устойлівых моўных адзінак – фразеалагізмаў, лексема *вада* можа захоўваць адно з шасці значэнняў, зафіксаваных у ТСБМ [3, с. 448]. 3], або ўвогуле не мае ніякага дачынення да гэтых значэнняў і разам з іншымі кампанентамі рэалізоўваць іншыя семантычныя

рэаліі. Найперш, па сваіх закладзеных прыродай якасцях вада з'яўляецца чыстай, празрыстай, таму і адлюстроўвае часта гэтыя асаблівасці і з'яўляецца сімвалам чысціні, празрыстаці, у ёй можа адлюстравацца ўсё такім, якім з'яўляецца на самай справе. Зразумела, што гэтая прыкмета прадстаўлена і ў некаторых фразеалагізмах: *выводзіць на чыстую ваду* 'выкрываць чые-н. цёмныя справы, нядобрыя ўчынкі', *чысцейшай вады* 'самы сапраўдны', *як у кроплі вады* 'абсалютна дакладна і аднолькава (адлюстравацца, бачыць і пад.)'.

Вада валодае яшчэ адной якасцю – здольнасцю цячы, таму яна сімвалізуе рух, перамяшчэнне, тое, што ўжо прайшло і не вернеш: *з вадой сплыў* 'прайшоў міма, даўно забыты'. Але ў той жа час вада валодае вялікай сілай, таму з ёю звязваецца тое, што з'яўляецца цяжкім, складаным, нязведаным, незразумелым, а часам нават небяспечным, тым, што можа паглынуць усё жывое і нежывое, супраць чаго змагацца цяжка: *як вадою змыла* 'хто-н. бяследна, імгненна знік, схаваўся; што-н. раптоўна знікла', *як у ваду ўпаў* 'нечакана прапаў, знік', *як у ваду кануў* 'нечакана прапаў, знік', *і канцы ў ваду* 'не засталася ніякіх слядоў, доказу; на гэтым усё кончана'. Вада валодае моцнай сілай, таму на сваім шляху можа знішчыць усё, што трапляецца. Тады яна прыпадабняецца да нечага страшнага, жорсткага, непрадказальнага, таго, з чым чалавек не можа справіцца або пераадоляе з вялікімі цяжкасцямі: *прайсці праз агонь і ваду і медныя трубы* 'многа зведаць у жыцці, пабыць у розных цяжкіх абставінах', *у агонь і ў ваду* 'ўсюды і на ўсё, на любыя ўчынкі, безразважна і самаахвярна'. У той жа час яна можа быць нечым мяккім, лагодным, спакойным. І тут адразу ўзнікаюць асацыяцыі з тым, што прыносіць супакой, сцішанасць, запаволенасць: *цішэй вады і ніжэй травы* 'вельмі пакорлівы, сарамлівы, ціхі; такі, што трымаецца непрыкметна, нясмела'.

Сярод фразеалагічных адзінак можна вылучыць тыя, які здольны характарызаваць асобу чалавека з самых розных бакоў. Не пазбаўлены гэтай асаблівасці і фразеалагізмы з кампанентам *вада*. Яны маюць шырокі дыяпазон значэнняў, якія непасрэдна звязаны з чалавекам. Такія адзінкі сваёй семантыкай указваюць на: людскія адносіны і стасункі – *вадой не разальеш* 'вельмі дружныя, неразлучныя, заўсёды разам'; самаадчуванне асобы – *як рыба ў вадзе* 'вельмі свабодна, натуральна і проста', рысы характару – *у гарачай вадзе купаны* 'вельмі запальчывы, занадта гарачы'; знешні выгляд – *хоць вады напіся* 'вельмі прыгожы'; адносіны роднасці – *дзясцая (сёмая) вада на кісялі* 'вельмі далёкі сваяк'; уменне арыентавацца ў жыццёвых сітуацыях – *і ў агні не гарыць і ў вадзе не тоне* 'нідзе не прападае, выбіраецца з любых абставін'; карыслівыя адносіны і абумоленыя імі паводзіны – *лавіць рыбу ў каламутнай вадзе* 'з выгадай для сябе выкарыстоўваць чые-н. цяжкасці, няўдачы'.

Таямнічая сіла вады заўсёды была загадкай для людзей. Ёй прыпісваліся розныя магічныя якасці, здольнасць утрымліваць і перадаваць інфармацыю, ачышчаць чалавека ў прамым і пераносным сэнсе, што, безумоўна і адлюстравалі некаторыя фразеалагізмы: *як у ваду глядзеў* 'угадаў, нібы загадзя ведаў, нібы прадбачыў што-н.', *бура ў шклянцы вады* 'моцнае хваляванне, шум, спрэчка з-за дробязных прычын' і інш.

Вада з'яўляецца важным сродкам фізічнага існавання чалавека, але не адзіным. Недахоп іншага харчавання не дазваляе весці паўнакроўнае жыццё. Гэтая акалічнасць таксама адлюстравалася ў некаторых фразеалагізмах: *садзіць на ваду* 'караць голадам', *жыць часам з квасам, а парою з вадою* 'па-рознаму – сытна і надгаладзь', *садзіцца на хлеб і ваду* 'абмяжоўваць сябе ў самым неабходным, харчавацца самай прастай ежай', *перабівацца, перакідацца з хлеба на квас* 'сяк-так, надгаладзь, не наядаючыся, галадаючы'.

Важным атрыбутам у пэўныя перыяды жыцця чалавека з'яўляліся млыны, збудаванні для абмалоту зерня, механізмы якіх прыводзяцца ў рух сілай вады. Менавіта гэтая асаблівасць і стала базай для ўтварэння некаторых фразеалагізмаў з лексмай *вада*, якія, згодна з семантычнай класіфікацыяй, адносяцца да ліку фразеалагічных адзінстваў, бо ў іх вельмі моцна адчуваецца сувязь з першапачатковым значэннем кампанентаў: *вада на млын* 'дапамога, садзейнічанне каму-н.', *ліць ваду на млын* 'ускосным чынам дапамагаць сваімі дзеяннямі, паводзінамі, выказваннем і пад. каму-небудзь'.

Непасрэднае дачыненне да водных аб'ектаў маюць і такія лексемы, як *лужа* (*лужына*), *балота*, *крыніца*, *рака*, *мора*, *кропля*, *лёд*, якія ўваходзяць у кампанентны склад некаторых фразеалагізмаў. Іх семантыка часта звязана са значэннем кампанентаў або ўтворана на аснове метафарычнага пераасэнсавання: *садзіцца ў лужыну* 'пацярпеўшы няўдачу, аказвацца ў няёмкім, смешным становішчы', *біць крыніцай* 'бурна праходзіць, развівацца, праяўляцца', *мора на калена* 'нічога не страшна, нічога не значыць, усё хоць бы што', *ні кроплі* 'зусім, ніколькі', *лёд крануўся* 'пачатак чаму-н. зроблены'.

Адлюстраваны ў кампанентным складзе фразеалагізмаў і такія лексемы, як *дождж*, *снег*, *град*, *раса*, *туман*. На працягу свайго жыцця чалавек сутыкаўся з гэтымі прыроднымі з'явамі і адчуваў іх уплыў, як станоўчы – тады была задаволенасць, радасць, асалода, так і адмоўны, бо гэтыя прыродныя з'явы прыносілі непакой, бяду, разруху, прыкрасць. Фразеалагізмы з адзначанымі лексэмамі ў семантычным плане дастаткова разнастайныя і адлюстроўваюць шматлікія бакі жыцця чалавека, адметныя культурныя і нацыянальныя асаблівасці. Напрыклад, фразеалагізмы з кампанентам *дождж*, рэалізуючы шматлікія значэнні, выклікаюць як станоўчыя, так і адмоўныя асацыяцыі, калі называюць прадметы, з'явы, дзеянні і інш. Так, фразеалагічны адзінкі *дождж за карак не капае* 'няма прычын спяшацца', *расці, вырастаць, з'яўляцца як грыбы пасля дажджу* 'вельмі хутка і ў вялікай колькасці' маюць цесную сувязь са свабоднымі словазлучэннямі, утвораны на аснове іх метафарычнага пераасэнсавання. Семантыка фразеалагізма *залаты дождж* 'вялікія грашовыя сумы, прыбыткі' становіцца зразумелай толькі пасля этымалагічнай даведкі, згодна з якой "вярхоўны бог Зеўс пранік у падземелле да прыгажуні Данаі ў выглядзе залатога дажджу і апладніў яе" [4, с. 142]. Матывацыя фразеалагічнай адзінкі *пасля дажджыку ў чацвер* са значэннем 'невядома калі ці ніколі' тлумачыцца наступным чынам: "фразеалагізм склаўся як формула недаверу да бога грому Перуна, днём якога быў чацвер; паходжанне фразеалагізма звязваюць таксама з адміраннем язычніцкага свята ў гонар Перуна, якое адзначалася ў п'яны чацвер пасля першага вясенняга дажджу і грому" [4, с. 295–296]. Што да лексемы *снег*, то гэтая адзінка, якая з'яўляецца абавязковай прыкметай зімы, знайшла адлюстраванне ў чатырох фразеалагізмах. Па семантычнай злітнасці кампанентаў усе яны адносяцца да ліку фразеалагічных адзінстваў, г. зн. у такіх адзінках фразеалагічнае значэнне ўзнікае на аснове лексічнага значэння кампанентаў і захоўвае з імі цесную сувязь. Адзін з гэтых фразеалагізмаў характарызуе рысы характару чалавека – *снегу леташняга не дапросішся* 'хто-н. страшэнна скупы', яшчэ адна фразеалагічная адзінка абазначае абстрактнае паняцце – *летаіны снег* 'тое, што безваротна мінула і нічога не варта', іншыя адносяцца да ліку прыслоўных і абазначаюць спосаб, меру і ступень праяўлення дзеяння – *як снег на галаву* 'зусім нечакана для каго-н.', *патрэбны, трэба як летаіны снег* 'зусім не, ніколькі не (патрэбны, трэба)'. Што да кампанента *раса*, слоўнікавае значэнне якога 'вадзяныя кроплі, якія збіраюцца на паверхні раслін і розных наземных прадметаў вечарам, ноччу і раніцай пры паніжэнні тэмпературы ў цёплую пару года [5, с. 641], то дадзеная лексема сустракаецца ў фразеалагізмах, якія паводле паходжання з'яўляюцца ўласнабеларускімі і ў семантыцы ўтрымліваюць адмоўную канатацыю – *раса вочы выдае* 'хто-н. нешчаслівы, жыве ў горы, нядолі', *макавай расінкі ў роце не было* 'хто-н. нічога не еў'. Фразеалагізм *ад расы да расы* 'ўвесь дзень, з усходу да заходу сонца' склаўся на аснове даволі распаўсюджанай структурнай схемы *ад...да..*, у якую ўваходзяць аднолькавыя, таўталагічныя кампаненты, якія ў складзе фразеалагічнай адзінкі маюць адпаведныя асацыяцыі з першапачатковым значэннем. Лексемы *туман* (*туманіць*) уваходзяць у кампанентны склад шасці фразеалагізмаў. Ва ўсіх гэтых адзінках выразна праслежваецца адно з вытворна-пераносных значэнняў слова 'тое, што перашкаджае добра бачыць, што засцілае зрок // тое, што перашкаджае правільна ўспрымаць і разумець навакольны свет, адзеньваць факты, падзеі' [6, с. 549]. Фактычна ўсе фразеалагізмы з адзначаным кампанентам характарызуюць дзеянне асобы і паводле эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі атрымліваюць адценне неадабрэння: *туманіць вочы* 'знарок уводзіць у зман', *туманіць галаву* 'ўводзіць у зман, падманваць каго-н.', *напускаць туману* 'ўносіць няяснасць, няпэўнасць у якую-н. справу, забытываць каго-н.', *пускаць туман у вочы* 'выхваляючыся, падманваць каго-н., ствараць падманлівае ўражанне пра сябе'.

Такім чынам, фразеалагічныя адзінкі, якія ўтрымліваюць у сваім складзе лексему “вада” і іншыя “водныя кампаненты”, уяўляюць сабой дастаткова значны ў лінгвакультуралагічным аспекце моўны пласт з ярка выражанай нацыянальнай спецыфікай і значнай культурнай інфармацыяй, якая фарміруе моўную карціну народа. Гэтыя адзінкі адлюстроўваюць самыя разнастайныя накірункі чалавечага жыцця, асаблівасці прыроды і іншых зямных рэалій. Адзначаныя кампаненты ў складзе фразеалагізмаў могуць захоўваць сувязь з першапачатковым значэннем, але часцей яны семантычна пераўтварыліся і з іх дапамогай рэалізуюцца іншыя значэнні, без непасрэднай сувязі з іх першапачатковым.

Спіс выкарыстанай літаратуры

- 1 Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. Т. 1. А-Л / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭН імя П. Броўкі, 2008. – 672 с.
- 2 Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. Т. 2. М-Я / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭН імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.
- 3 Глумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. Т. 1. А-В / [Рэд. тома М. Р. Лобан]. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1977. – 608 с.
- 4 Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2004. – 448 с.
- 5 Глумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. Т. 4. П-Р / [Рэд. тома Г. Ф. Вештарт, Г. М. Прышчэпчык]. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1980. – 768 с.
- 6 Глумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. Т. 5. Кн.1. С-У / [Рэд. тома М. Р. Суднік]. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1983. – 663 с.

The article is devoted to the analysis of phraseological units of the Belarusian language, united by the presence of "water" components in their composition. The influence of these components on the formation of phraseological meaning, as well as the semantic orientation of such units are analyzed. The interaction of the culture of and language through the prism of phraseology is considered, the most common tendencies of reflecting the cultural and national specifics in the phraseological picture of the world of Belarusians are revealed.

УДК 811.161.3'36

А. В. СЕМЯНЬКЕВІЧ

г. Мінск, УА “Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт”

ТЫПАЛОГІЯ МЕТАФАРЫЧНЫХ МАДЭЛЯЎ ПЛЮРАЛІЗАЦЫІ БЕЛАРУСКІХ НАЗОЎНІКАЎ

У артыкуле сістэматызуецца тыпы семантычнай плюралізацыі беларускіх назоўнікаў на аснове адносін падабенства. Тыпалогія ажыццяўляецца на лексікаграфічным матэрыяле.

Найбольшую колькасць назоўнікаў pluralia tantum (далей – plt), утвораных семантычным шляхам, складаюць структуры з адносінамі сумежнасці. Аднак семантычныя дэрываты з множналікавай флексіяй могуць утварацца і ў выніку метафарызацыі, якая грунтуецца «на адным з універсальных сродкаў чалавечага ўсведамлення – параўнанні, супастаўленні новага прадмета з ужо вядомым і выдзяленні пры гэтым агульных іх уласцівасцей» [1, с. 31]. У сучаснай лінгвістыцы ўкараніўся тэзіс аб тым, што «мове ў вышэйшай ступені ўласціва выпрацоўваць устойлівыя семантычныя формулы, рэгулярныя мадэлі» пераносу значэнняў [2, с. 63]. Тыпалогію